

Французова Стелла Борисівна – учений-фармаколог

(до ювілею)

Коли згадую своїх учнів, то приходять на думку відомий вираз: «Прогрес в науці можливий тільки тоді, коли учень своїми науковими досягненнями перевищує вчителя, а вчитель гордиться своїм учнем». Це щира правда, у цьому прогрес науки і, тим самим, людства. Ще один факт. Серед підготовлених мною 22 докторів та 46 кандидатів медичних наук не має жодного, за якого не переживав, успіхами якого не пишався, якого би «не молотив» за недостатню активність. Доцільно згадати також вислів лауреата Нобелівської премії С. К. Бергстрема, який сказав у 1982 році в Стокгольмі при врученні йому найавторитетнішої премії світу: «Немає більшого задоволення, як бачити успіх своїх учнів».

Серед моїх учнів більшість таких. Горжуся Стеллою Борисівною Французовою, доктором медичних наук, професором, академіком Української академії наук (УАН).

С. Б. Французова, моя перша докторантка, працювала спочатку в проблемній лабораторії при кафедрі фармакології під керівництвом академіка О. І. Черкеса, а потім більше ніж 30 років очолювала лабораторію патофізіології та експериментальної фармакології Центральної науково-дослідної лабораторії (ЦНДЛ) Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. Останніми роками – провідний науковий співробітник відділу загальної та молекулярної патофізіології (керівник академік НАН України О. О. Мойбенко) Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України,

Познайомився зі Стеллою Борисівною у вересні 1963 року, вступивши до аспірантури. Звернув увагу, що вона кожний день ставить досліди. Коли попросив її розповісти про цілі досліджень, розповіла мені з такими деталями і знанням справи, що зрозумів – надзвичайно знаючий, доброзичливий та інтелігентний працівник кафедри фармакології. Наші

наукові інтереси ще більше зблизилися після затвердження теми моєї кандидатської дисертації, яка була присвячена дослідженню фармакології інгібіторів ферменту моноаміноксидази, тобто, проблемі катехоламінів. Тема кандидатської дисертації С. Б. Французової «Вплив гіпотензивних засобів на деякі сторони обміну катехоламінів» виконувалася також у цьому напрямі. Наукова співпраця продовжувалася в подальшому. Багато дискусій виникало при виконанні С. Б. Французовою докторської дисертації на тему: «Адренергічні механізми у дії серцево-судинних засобів», яку вона успішно захистила в Москві в 1978 році в науковій раді Московського медичного стоматологічного інституту. У дисертаційній роботі С. Б. Французовою вперше експериментально обґрунтовано роль катехоламінів у механізмі дії серцевих глікозидів, метилірованих ксантинів та інших кардіотропних лікарських засобів. У 60–70-ті роки минулого століття увага вчених світу, насамперед, фармакологів, була привернута до дослідження функції медіаторів симпатичної нервової системи – обміну катехоламінів у механізмі дії медикаментів різних фармакологічних груп. Виконано значний обсяг досліджень зі з'ясування ролі адренергічних механізмів у дії серцевих глікозидів, симпатолітиків, інгібіторів моноаміноксидази, гангліоблокаторів, адреноміметиків, адреноблокаторів, симпатолітиків й інших кардіотропних засобів (С. Б. Французова, І. С. Чекман, В. А. Туманов, С. Г. Чорноморець).

Дослідження, які були проведені ученицею О. І. Черкеса С. Б. Французовою, дозволили встановити особливості впливу серцевих глікозидів на вміст катехоламінів в органах (серце, наднирники) як у інтактних тварин, так і за умов експериментальної серцевої недостатності. Була сформульована й експериментально обґрунтована гіпотеза щодо ролі катехоламінів у реалізації позитивного

інотропного впливу серцевих глікозидів (серцеві глікозиди знижують рівень норадреналіну в тканинах, гальмують «розчинну систему розслаблення» міокарда і, сприяючи вивільненню кальцію зі структур саркоплазматичного ретикулума, реалізують свій позитивний інотропний ефект).

Основним напрямом багаторічних наукових досліджень С. Б. Французової, керованого нею колективу та учнів було вивчення функціональних та метаболічних основ механізму дії лікарських засобів різних фармакологічних груп (кардіотонічних та гіпотензивних засобів, периферичних вазодилаторів, препаратів метаболічного типу дії), експериментальне моделювання патологічних процесів з акцентом на розробку та впровадження оригінальних моделей хвороб людини, еквівалентних клінічній патології, вивчення закономірностей розвитку та розробка способів їх експериментальної патогенетично обґрунтованої фармакотерапії.

С. Б. Французовою (разом з науковцями лабораторії) були розроблені та захищені авторськими свідоцтвами на винахід «Спосіб моделювання гіпертонії малого кола кровообігу» і «Спосіб моделювання хронічної пневмонії». Обидва патологічних процеси моделювали на собаках у тривалому хронічному експерименті, на основі якого вперше була обґрунтована концепція фармакотерапії легенево-серцевої недостатності.

Разом з учнями експериментально розроблені й клінічно апробовані також способи лікування алергічного міокардиту, інфаркту міокарда, дилатаційної кардіоміопатії, нейровегетативної форми вазомоторного риніту, ерозивно-виразкових ушкоджень шлунка.

У співавторстві з Б. Л. Французовим була опублікована та тричі перевидана монографія «Лекарственная терапия заболеваний уха, носа и горла» (К., Здоров'я, 1975, 1980, 1988) загальним накладом 218 тисяч примірників, яка стала настільною книгою лікарів-отоларингологів та клініцистів іншого профілю.

С. Б. Французовою підготовлено 3 доктори та 10 кандидатів наук, опубліковано 378 наукових праць, 7 монографій, 19 інформаційних листів та мето-

дичних рекомендацій, більшість з яких присвячено проведенню доклінічних випробувань лікарських засобів; отримано 17 авторських свідоцтв та патентів України. Вона нагороджена нагрудним знаком «Изобретатель СССР».

Біографічні дані С. Б. Французової включені у видання Міжнародного Біографічного центру (Кембрідж, Англія, ІВС); «Словник інтернаціональних біографій» («Dictionary of International Biography», 1998 р.); книгу «Хто є хто серед інтелектуалів» («International Who's Who of intellectuals», 1999 р.); а також у книги «Видатні люди ХХ століття» («Outstanding people of 20th Century», 1999 р.), «2000 видатних вчених 20-го століття», Біографічного енциклопедичного словника «Імена України» (Київ, «Фенікс», 2007 р.).

С. Б. Французова проводить значну науково-експертну та науково-організаційну роботу: член двох спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій – Вченої ради Д 26.550.01 Інституту фармакології та токсикології НАМН України (з 1987 р.) та Вченої ради Д 26.198.01 Інституту фізіології імені О. О. Богомольця НАН України (у 2003–2012 рр.); член апробаційної ради «Теоретична медицина» (1979–2005 рр.) Національного медичного університету імені О. О. Богомольця; член Науково-експертної ради Державного фармакологічного центру МОЗ України (у 1994–2004 рр.); член Редакційної ради «Фізіологічного журналу»; голова ревізійної комісії Наукового товариства патофізіологів України; а також за часів СРСР була членом Всесоюзної проблемної комісії «Фармакологія серця і судин» Наукової ради з фармакології та фармації АМН СРСР.

Понад 50-річна ділова співпраця зі С. Б. Французовою дозволяє висловити думку про неї, як науковця, а також непересічну особистість.

1. Талант дослідника. Уміння планувати наукові дослідження, провести експеримент, проаналізувати отримані результати, підготувати ґрунтовну статтю заслуговує на високу оцінку.

2. У кожному експерименті завжди віднаходила наукову новизну, співставляла з результатами інших дослідників і оформляла патент. Це викликало захо-

плення співробітників, які з нею працювали.

3. Унікальний методист з проведення експериментальних досліджень. Розробка оригінальних, світової новизни методів вивчення впливу лікарських засобів на серцево-судинну систему. С. Б. Французовою розроблена вперше у світі модель хронічної легенево-серцевої недостатності, яка й сьогодні застосовується дослідниками.

4. Бажання допомогти молодим і досвідченим ученим у проведенні дослідів може слугувати прикладом для інших керівників лабораторій. Як завідувача лабораторією патофізіології та експериментальної фармакології Науково-дослідного лабораторного центру (НДЛЦ, раніше ЦНДЛ) медичного університету багато допомагала у виконанні кандидатських (В. В. Бабак, В. Ю. Д'яченко, Т. В. Кава, І. О. Борзенко, І. В. Мельник) і докторських (Н. О. Горчакова, Л. І. Казак, Я. С. Гудивок, І. В. Ніженковська) дисертацій викладачам кафедри фармакології. До цього списку слід включити десятки інших дисертантів, які виконували фрагменти наукових досліджень у цій лабораторії за консультативної допомоги професора С. Б. Французової.

5. С. Б. Французова вмів уміло визначити назву статті, доповіді на конференції, монографії. Як співавтор багатьох статей, а також декількох монографій, підготовлених і виданих із Стеллою Борисівною, можу стверджувати, що це дар Божий. Наприклад. Три учні академіка О. І. Черкеса (Н. О. Горчакова, С. Б. Французова та автор) готують до друку монографію, присвячену своєму учителю – 115 річниці від народження. У монографії описані фармакологічні властивості метаболічних й метаболіто-тропних препаратів різних хімічних груп та механізму дії. Це мілдронат, триметазидин, ліпін, тіотріазолін, кверцетин, коензим Q10, аргінін, похідні янтарної кислоти, препарати системної ензимотерапії. Як книгу назвати? Професор С. Б. Французова пропонує: «Метаболитные и метаболитотропные препараты в системе кардио- и органопротекции».

6. Тривала наукова співпраця з професором С. Б. Французовою допомогла

встановленню добрих відносин наших родин, що сприяло знайомству з її чоловіком, дочкою, батьками. Чоловік Стелли Борисівни – кандидат технічних наук, член-кореспондент Національної академії зв'язку України, відомий спеціаліст з телерадіокомунікацій, дочка – лікар-отоларинголог, яка продовжила справу свого дідуся. Батько – Борис Леонович Французов – відомий лікар-отоларинголог, полковник медичної служби, головний отоларинголог Київського військового округу, кандидат медичних наук, начальник ЛОР-відділення головного військового госпіталю. Декілька років тому я мав нагоду відвідати це відділення і з приємністю побачив портрет Б. Л. Французова. Часті зустрічі з Б. Л. Французовим дали змогу ознайомитися не тільки з його науково-практичною діяльністю, але з історією родини Французових. Дідусь Стелли Борисівни Леон Французов після закінчення в 1902 році медичного факультету Харківського університету спеціалізувався в акушерства та гінекології в Австрії, працював військовим лікарем під час Російсько-японської війни (1905 р.), Першої світової війни (1914–1918 рр.). За самовідданість та мужність при рятуванні поранених на полі бою був нагороджений орденами Святого Володимира та Святої Анни. Потім працював лікарем у м. Бахмут (сьогодні м. Артемівськ).

7. Можна підкреслити, що С. Б. Французова лікар у третьому поколінні, видатний вчений-фармаколог, якому притаманні високий професіоналізм, широкий спектр наукових інтересів, ерудиція, висока експериментальна майстерність.

8. Стелла Борисівна Французова доброзичлива людина, на її підтримку можуть розраховувати колеги та учні, її життєве кредо: «Дорогу осилит идущий».

І. С. Чекман,
завідувач кафедри фармакології
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця,
член-кореспондент НАН та НАМН
України,
доктор медичних наук, професор